

«Εφαρμογή των Τ.Π.Ε. στη βελτίωση του σχολικού κλίματος»

Dr Αναργυρίδου Δέσποινα¹, Ευθυμιάδου Ευγενία², Καλλιοντζή Βασιλική³

¹ Καθηγήτρια Πληροφορικής, MBA, 2^ο ΕΠΑΛ Γιαννιτσών
danargir@gmail.com

² Καθηγήτρια Πληροφορικής, MBA, 2^ο ΕΠΑΛ Γιαννιτσών
evgenia.e@gmail.com

³ Καθηγήτρια Μαθηματικών, ΜΑ, Διαπιστευμένη Διαμεσολαβήτρια, 1^ο ΕΠΑΛ Γιαννιτσών
kalliontziv@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η συμβολή των Τ.Π.Ε. για τη γνωστική και κοινωνική ανάπτυξη των μαθητών, αξιοποιήθηκε ως δυναμικό μέσο, στην υλοποίηση δράσεων για τη βελτίωση του σχολικού κλίματος των εκπαιδευτικών μονάδων των 1^{ου}, 2^{ου} ΕΠΑΛ και του Εργαστηριακού Κέντρου Γιαννιτσών. Τα σχολεία διέθεσαν το σύγχρονο εξοπλισμό τους στο πλαίσιο της εισαγωγής και εφαρμογής του θεσμού των Ομάδων Δράσεων Πρόληψης με στόχο το σχεδιασμό και την παραγωγή δραστηριοτήτων για την πρόληψη, διαχείριση και αντιμετώπιση της σχολικής βίας και του εκφοβισμού και του θεσμού της Διαμεσολάβησης Ομηλικών, με στόχο την εκπαίδευση μαθητών ως διαμεσολαβητών, ικανών να συνδράμουν στην ειρηνική επίλυση συγκρούσεων μεταξύ συμμαθητών τους, αποσκοπώντας στην εύρεση κοινά αποδεκτών λύσεων των διαφορών που προκύπτουν. Σκοπός των δράσεων αυτών ήταν η ενίσχυση του κοινωνικοποιητικού ρόλου του σχολείου και η δημιουργία θετικού σχολικού κλίματος. Η ποικιλία στην παραγωγή υλικού με τη χρήση των Τ.Π.Ε. στα πρώτα χρόνια εφαρμογής των θεσμών αποτελεί ενθαρρυντικό παράγοντα για την καθιέρωση κουλτούρας πρόληψης και αντιμετώπισης φαινομένων ενδοσχολικής βίας, με τον όρο ότι οι υποστηρικτές των θεσμών θα πολλαπλασιαστούν, για να συνεχίσουν οι δομές αυτές να λειτουργούν και στο μέλλον.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Τεχνολογίες της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας, Ομάδες Δράσης Πρόληψης, Διαμεσολάβηση Ομηλικών

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εξέλιξη της εισαγωγής, στις προηγούμενες δεκαετίες και πλέον της ένταξης των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας (Τ.Π.Ε.) στα σχολικά συστήματα, συνιστά ίσως την πιο καταλυτική αλλαγή και πρόκληση των τελευταίων χρόνων στην εκπαίδευση. Μέσα στο πλαίσιο αυτό, οι Τ.Π.Ε. θεωρούνται ένα δυναμικό μέσο που θα συμβάλλει στη γνωστική και κοινωνική ανάπτυξη των μαθητών, με στόχο τη βελτίωση της κοινωνικής ευημερίας όλων των πολιτών. Έτσι, δημιουργείται η ανάγκη αναπροσαρμογής του συμβατικού σχολείου, προς την

εναρμόνιση της διδακτικής και παιδαγωγικής μεθόδου με τη σύγχρονη ψηφιακή τεχνολογία (Στυλιανίδης, 2007).

Προς αυτήν την κατεύθυνση, έρευνες που έχουν αξιολογήσει τα αποτελέσματα των Τ.Π.Ε. στις επιδόσεις των μαθητών, έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι οι Τ.Π.Ε. μπορούν να επιδράσουν θετικά στη διαδικασία της μάθησης, αν χρησιμοποιηθούν με τους κατάλληλους τρόπους (Βοσνιάδου, 2006). Μπορούν να διαθέσουν στην εκπαιδευτική κοινότητα νέες πηγές πληροφοριών, μέσα επικοινωνίας και εργαλεία έκφρασης και διερεύνησης και να μεταφέρουν στη σχολική τάξη δραστηριότητες και εμπειρίες, που εισάγουν τους μαθητές σε ουσιαστικές διαδικασίες έρευνας, σκέψης και οικοδόμησης της γνώσης (Κυνηγός, 1995), υποστηρίζοντας ταυτόχρονα την καλλιέργεια δεξιοτήτων, τον πειραματισμό, την αναζήτηση, την αμφισβήτηση, την ανακάλυψη, τη συνεργασία, τη δημιουργική έκφραση και την επικοινωνία.

Είναι πλέον γεγονός τα τελευταία χρόνια η συγκρότηση ενός πεδίου έρευνας σε διεπιστημονικά πλαίσια, που πραγματεύεται τις εφαρμογές των Τ.Π.Ε.. Με τον τρόπο αυτό έχει αναπτυχθεί σημαντικά το πεδίο των εκπαιδευτικών λογισμικών τα οποία ενσωματώνουν τις σύγχρονες τεχνολογίες των πολυμέσων, της εικονικής πραγματικότητας και της επικοινωνίας από απόσταση με τη χρήση διαδικτύου. Η εξέλιξη αυτή όμως οφείλει να αξιοποιηθεί και εκπαιδευτικά. Έτσι, ο υπολογιστής και μέσω αυτού το διαδίκτυο, πρωταρχικά ως κύριο μέσο πληροφόρησης, μπορεί να αξιοποιηθεί από τους μαθητές στο επίπεδο της αφομοίωσης κατά το στάδιο της εργασίας τους σε projects, κάνοντας χρήση ερευνητικών τρόπων μάθησης (Θεριανός 2002).

Με τον τρόπο αυτό, η χρήση των Τ.Π.Ε. έχει βελτιώσει και διευκολύνει τον τρόπο διδασκαλίας στην τάξη (Τάσση, 2014), καθώς και την εκπόνηση προγραμμάτων σχολικών δραστηριοτήτων αλλά και των υπολοίπων δράσεων που λαμβάνουν χώρα εκτός της σχολικής αίθουσας, με σκοπό τη διαπαιδαγώγηση των μαθητών και τη βελτίωση του σχολικού κλίματος.

Το σχολικό κλίμα διαμορφώνεται σημαντικά από το περιβάλλον και τις συνθήκες που επικρατούν στο σχολείο, από τον τύπο και τη δυναμικότητά του, το κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο των μαθητών και της ευρύτερης περιοχής που ανήκει η σχολική μονάδα, από τα ατομικά χαρακτηριστικά των μελών που συμμετέχουν στη ζωή του σχολείου (Καβούρη, 1998), των κοινωνικών σχέσεων και αλληλεπιδράσεων που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της σχολικής κοινότητας και της κουλτούρας που διαμορφώνεται από το σύστημα αξιών, πεποιθήσεων και εννοιών που επικρατούν στο σχολικό πλαίσιο (Collie, 2010).

Το σχολικό κλίμα ορίζεται ως το σύνολο των δυναμικών αλληλεπιδράσεων των ψυχολογικών, ακαδημαϊκών και φυσικών παραγόντων του σχολικού περιβάλλοντος (Hayes, 1994) και επηρεάζει σημαντικά την ψυχική διάθεση των εκπαιδευτικών για την εκτέλεση του εκπαιδευτικού τους έργου, τον ενθουσιασμό που επιδεικνύουν για το εκπαιδευτικό και διδακτικό τους έργο μέσω των συναισθημάτων που εκφράζουν και των στάσεων που υιοθετούν, την παραγωγικότητά τους, την επίτευξη των στόχων τους και γενικότερα στη συνολική τους απόδοση στο εκπαιδευτικό έργο (Sergiovanni & Starratt, 2002).

Με άλλα λόγια η κουλτούρα και το κλίμα δείχνουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα κάθε σχολείου. Ιδιαίτερα το κλίμα ενός σχολικού οργανισμού αποτελεί γι' αυτόν ότι και η προσωπικότητα στον άνθρωπο. Το σχολικό κλίμα είναι η ατμόσφαιρα που επικρατεί σε κάθε σχολική μονάδα και σχετίζεται άμεσα με όσους εμπλέκονται σε αυτή. Είναι ίσως ο σημαντικότερος παράγοντας αποτελεσματικότητας ενός σχολείου που δίνει το στίγμα της ίδιας της ύπαρξής του (Πασιαρδή, 2001).

Στην προσπάθεια βελτίωσης του σχολικού κλίματος, ιδιαίτερη αναφορά αξίζει στη δραστηριοποίηση των σχολικών κοινοτήτων προς την ελαχιστοποίηση της εμφάνισης περιστατικών της σχολικής βίας. Ο ορισμός της έννοιας της βίας περιλαμβάνει τη χρήση κάθε μορφής εξουσίας, σωματικής, υλικής και πνευματικής δύναμης, προς την επιβολή της θέλησης, της διατήρησης και του ελέγχου της σχέσης και της συμπεριφοράς του θύματος και συνήθως, αν όχι πάντα, συμπεριλαμβάνει την παραβίαση των δικαιωμάτων του θύματος. Οι διάφορες μορφές βίας περιλαμβάνουν τη σωματική, την ψυχολογική, τη λεκτική και τη σεξουαλική (Κουτρολού, 2013).

Από τα τέλη της δεκαετίας του '90, εντοπίζεται μια στροφή της εκπαιδευτικής πολιτικής για την καθιέρωση νέων θεσμών στους τομείς της πρόληψης και της αντιμετώπισης του φαινομένου της σχολικής βίας. Σε αυτό το πλαίσιο ανήκουν θεσμοί όπως: α) η συγκρότηση και λειτουργία των Ομάδων Δράσεων Πρόληψης (Ο.Δ.Π.), με στόχο τη δημιουργία δομών πρόληψης και αντιμετώπισης των φαινομένων της σχολικής βίας και εκφοβισμού και β) η εισαγωγή της Διαμεσολάβησης Ομηλικών, με στόχο την ειρηνική επίλυση διαφορών μεταξύ των μαθητών από τους ίδιους τους μαθητές για την εύρεση κοινά αποδεκτής λύσης της διαφοράς.

Τα σχολεία μας προσπαθούν πάντα να είναι πρωτοπόρα σε καινοτόμες δράσεις και έχουν το προνόμιο να διαθέτουν σύγχρονο εξοπλισμό, ο οποίος είναι πολύτιμος αρωγός στο πλαίσιο των δράσεων αυτών. Στην επόμενη ενότητα θα παρουσιάσουμε το βαθμό χρήσης των Τ.Π.Ε. στη διαχείριση και στην καταπολέμηση της σχολικής βίας από τα μέλη της Ομάδας Δράσεων Πρόληψης (Ο.Δ.Π.) του 2^{ου} Επαγγελματικού Λυκείου (2^ο ΕΠΑΛ) και του Εργαστηριακού Κέντρου (Ε.Κ.) της πόλης μας.

Στη συνέχεια θα μελετήσουμε τη χρήση των Τ.Π.Ε. κατά την εισαγωγή αλλά και την εφαρμογή του θεσμού της Διαμεσολάβησης Ομηλικών στο 1^ο, 2^ο και Εσπερινό ΕΠΑΛ Γιαννιτσών και στο Εργαστηριακό Κέντρο Γιαννιτσών. Στην τελευταία ενότητα παρουσιάζονται τα συμπεράσματα από τη συνεισφορά των Τ.Π.Ε., ως απαραίτητων μέσων υλοποίησης των δράσεων που ανήκουν στο πλαίσιο εφαρμογής των θεσμών των Ο.Δ.Π. και της Διαμεσολάβησης Ομηλικών, με στόχο τη βελτίωση του σχολικού κλίματος.

ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ Τ.Π.Ε. ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΒΙΑΣ: Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΩΝ Ο.Δ.Π.

ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ

Ο θεσμός των μελών Ομάδων Δράσεων Πρόληψης (Ο.Δ.Π.), καθώς και των Περιφερειακών Ομάδων Δράσεων Πρόληψης (Π.Ο.Δ.Π.) ξεκίνησε το 2014 (Εγκύκλιος 4077/28-04-2014), σε μια προσπάθεια δημιουργίας δομών πρόληψης και

σχετικές με ένα θέμα και αυτό δημιουργεί εικόνες με λέξεις, ανάλογα με τη συχνότητα που εμφανίζονται οι λέξεις που έχεις πληκτρολογήσει. Τα συννεφόλεξα προβλήθηκαν στο διαδραστικό πίνακα και οι μαθητές κλήθηκαν να εντοπίσουν τις διάφορες μορφές βίας που απεικονίζονταν.

Προκειμένου οι μαθητές να διαχωρίσουν τους ρόλους του θύτη, του θύματος και του παρατηρητή και να συνειδητοποιήσουν πόσο καθοριστικός είναι ο ρόλος του τελευταίου, επιλέχθηκε η προβολή ενός διαδραστικού βίντεο με σχετικό θέμα, το οποίο παρείχε τη δυνατότητα στους μαθητές να αποφασίσουν για τη συνέχιση της πλοκής που προτιμούσαν.

Αφού, διαπιστώθηκε ότι οι μαθητές είχαν κατανοήσει τις μορφές βίας και τους ρόλους θύτη, θύματος και παρατηρητή, παρακινήθηκαν ως προς τη δημιουργία μικρού βίντεο για να καλλιεργηθεί η δεξιότητα της ενσυναίσθησης. Παράλληλα, ένας δεύτερος στόχος της δημιουργίας αυτού του βίντεο ήταν η διάχυσή του, έτσι ώστε να αξιοποιηθεί παιδαγωγικά και από άλλους μαθητές και εκπαιδευτικούς.

Η διαδικασία παραγωγής του βίντεο ξεκίνησε με την επιλογή μιας ομάδας 4 μαθητών, η οποία ανέλαβε να γράψει ένα σενάριο. Επιλέχθηκε η γρήγορη πλοκή για να συμπεριληφθούν πολλές μορφές βίας. Επιπλέον, θεωρήθηκε σκόπιμο κάθε μορφή βίας να παρουσιάζεται με δύο πλοκές: 1) μία αρνητική, που δεν αντιμετωπίζει τη βία και 2) μία θετική, που καταπολεμά και αντιμετωπίζει τη σχολική βία. Αμέσως μετά επιλέχθηκαν οι ρόλοι και ξεκίνησαν οι πρόβες και το γύρισμα. Δύο μαθητές ανέλαβαν το μοντάζ. Το λογισμικό που χρησιμοποιήθηκε ήταν το Windows Moviemaker. Η επιλογή των συνοδευτικών ήχων που χρειάστηκαν κατά το μισάζ του βίντεο έγινε με αναζήτηση στο youtube τραγουδιών χωρίς πνευματικά δικαιώματα. Το βίντεο έχει ανέβει για παιδαγωγικούς λόγους στο youtube: <https://youtu.be/-6gUUotpozQ>.

Παράλληλα, ένας μαθητής έφτιαξε στο photoshop δύο αφίσες για την καταπολέμηση της σχολικής βίας. Μία από τις αφίσες αυτές, που αφορούσε την προστασία από το διαδικτυακό εκφοβισμό, χρησιμοποιήθηκε ως βάση για την πρόσκληση που φτιάχτηκε για την ημερίδα που διοργάνωσε το σχολείο μας με θέμα την ασφάλεια στο Διαδίκτυο με τη συνεργασία πολλών τοπικών φορέων (Σχ. 2): Δημοτική Κοινωφελής Επιχείρηση Πολιτισμού και Ανάπτυξης Πέλλας, Δ.Δ.Ε. Πέλλας, Π.Ο.Δ.Π. Πέλλας, Τμήμα Ασφαλείας Γιαννιτσών – Διεύθυνση Αστυνομίας Πέλλας, Δικηγορικός Σύλλογος Γιαννιτσών, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Γιαννιτσών «Ο ΦΙΛΙΠΠΟΣ», Λύκειο των Ελληνίδων. Η ημερίδα τέθηκε υπό την αιγίδα του Αρχηγείου της Ελληνικής Αστυνομίας σε συνεργασία με τη Διεύθυνση Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος.

Σχήμα 2: Η αφίσα της ημερίδας.

Σχήμα 3: Η ενημερωτική αφίσα.

Η δεύτερη αφίσα που φτιάχτηκε από το μαθητή ήταν ενημερωτική σχετικά με το νούμερο 1056 που μπορούν να καλέσουν οι μαθητές για να ζητήσουν βοήθεια αν αισθανθούν ότι κινδυνεύουν από οποιαδήποτε μορφή εκφοβισμού.

Τέλος, οι μαθητές, κατά τη διάρκεια της επίσκεψής τους στο μουσείο κινηματογράφου δημιούργησαν χρησιμοποιώντας τον διαθέσιμο τεχνολογικό εξοπλισμό του μουσείου, σύντομο βίντεο με θέμα τη βία.

Τη δεύτερη χρονιά εφαρμογής του θεσμού των Ο.Δ.Π. και πάλι εντάχθηκαν σχετικές δράσεις των ομάδων στο πλαίσιο προγράμματος σχολικών

δραστηριοτήτων, στο οποίο συμμετείχαν 22 μαθητές. Το πρόγραμμα δραστηριοτήτων περιλάμβανε επιλογή προβολής βίντεο στους μαθητές με κριτήριο κυρίως τον εντοπισμό του ρόλου του παρατηρητή.

Στη συνέχεια, ακολούθησε η δημιουργία ομάδων μαθητών, οι οποίες επιφορτίστηκαν με το ρόλο της επιλογής σχετικών λέξεων, δημιουργίας αντίστοιχων ορισμών και εισαγωγής τους στο λογισμικό hotpotatoesγια τη δημιουργία σταυρόλεξων. Ακολούθησε η εξαγωγή των σταυρόλεξων σε μορφή htmlκαι η προβολή τους στο διαδραστικό πίνακα, προκειμένου να απαντηθούν από τους μαθητές των υπολοίπων ομάδων.

Με παρότρυνση των μαθητών που συμμετείχαν την προηγούμενη χρονιά στο πολιτιστικό πρόγραμμα, αποφασίστηκε εκ νέου η δημιουργία βίντεο. Η οπτική του βίντεο ήταν διαφορετική από αυτήν της προηγούμενης χρονιάς. Σε αυτό το δεύτερο βίντεο διαπιστώθηκε ότι έπρεπε να τονιστεί ο ρόλος του παρατηρητή. Οπότε κάθε σκηνή γυρίστηκε με τριπλή πλοκή: 1) με τον παρατηρητή να μετέχει κι αυτός στη βία που ασκείται από το θύτη στο θύμα, 2) με τον παρατηρητή να μένει αδιάφορος θεατής και 3) με τον παρατηρητή να αναλαμβάνει δράση και να προστατεύει το θύμα από το θύτη, ενημερώνοντας και τον καθηγητή. Και πάλι το βίντεο γυρίστηκε από ομάδα μαθητών και η επεξεργασία του έγινε με τη βοήθεια του λογισμικού ProshowProducer.Και αυτό το βίντεο μπορεί κάποιος να το αναζητήσει στο youtube: <https://youtu.be/QGcyE2d5ZTg>.

Αξιοποιώντας το ταλέντο της, μία μαθήτρια σχεδίασε στο χαρτί ένα σκίτσο σχετικό με την ενδοσχολική βία. Με τη βοήθεια ενός σαρωτή το σκίτσο ψηφιοποιήθηκε και ενσωματώθηκε σε μία αφίσα που δημιούργησε ομάδα μαθητών. Η αφίσα αναρτήθηκε σε αρκετά σημεία στο χώρο του σχολείου. Επίσης, αναζητήθηκαν στο διαδίκτυο μορφές graffitiμε σχετική θεματολογία και δύο μαθητές ανέλαβαν να τα σχεδιάσουν σε ένα τοίχο του σχολείου.

Την τρίτη χρονιά εφαρμογής του θεσμού μελετήθηκε συμβολή του θεσμού των Ο.Δ.Π. στην καταπολέμηση της σχολικής βίας. Για το σκοπό αυτό πέραν της χρήσης βίντεο αποφασίσαμε να φτιάξουμε ένα ερωτηματολόγιο. Σε συνεργασία με τους μαθητές επιλέξαμε ερωτήσεις και τις εισαγάγαμε στις φόρμες που παρέχει η google. Η μορφή αυτή του ερωτηματολογίου επιλέχτηκε για τη δυνατότητα που υπάρχει για διαδικτυακή και χωρίς κόστος διανομή του συνδέσμου του ερωτηματολογίου, για την ευκολία στη συλλογή των απαντήσεων και της κατάλληλης επεξεργασίας τους, η οποία γίνεται άμεσα από το περιβάλλον των google forms.

Το δείγμα μας αποτελούνταν από 110 συμμετέχοντες.Η αποστολή των ερωτηματολογίων έγινε αποκλειστικά σε μαθητές του σχολείου για να μπορέσουν να εξαχθούν τα απαιτούμενα συμπεράσματα.Από τις απαντήσεις, διαπιστώθηκε ότι οι μαθητές είχαν κατανοήσει ότι δεν θα πρέπει ως παρατηρητές να ανέχονται οποιαδήποτε μορφής βία. Επίσης, είχαν κατανοήσει ότι θα πρέπει να ζητούν τη βοήθεια των καθηγητών τους αν βρεθούν αντιμέτωποι με κάποιας μορφής βίας.

**ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ Τ.Π.Ε. ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΙΚΗΣ ΕΠΙΛΥΣΗΣ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ:
Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗΣ ΟΜΗΛΙΚΩΝ
Ο ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ**

Οι άνθρωποι πάντα διαφωνούσαν, διαφωνούν και θα διαφωνούν με τους συνανθρώπους τους, μέσα στο πλαίσιο της καθημερινής δραστηριοποίησής τους. Περιορίζοντας τη σχετική αναφορά στη σχολική πραγματικότητα, είναι γεγονός ότι συχνά οι διαφωνίες μεταξύ μαθητών/τριών καταλήγουν σε συγκρούσεις που εντάσσονται στο φαινόμενο της ενδοσχολικής βίας και του εκφοβισμού. Οι όροι αυτοί θεωρούνται συνώνυμοι και αναφέρονται στη βιβλιογραφία με τον κοινό όρο *bullying*. Πρόκειται για ένα πολυδιάστατο φαινόμενο του οποίου η καταγραφή σε διεθνές επίπεδο παρατηρείται από τη δεκαετία του 1970.

Αρκετοί είναι οι ορισμοί που έχουν δοθεί στον όρο *bullying*. Ο Lee (2006) προσδιόρισε ότι το *bullying* είναι μια συνεχής προσπάθεια να επιβληθεί δύναμη και κυριαρχία έναντι κάποιου άλλου. Πρόκειται για μια επαναλαμβανόμενη και συστηματική πράξη, η οποία περικλείει τον κοινωνικό αποκλεισμό, το χτύπημα, το σπρώξιμο, την αρπαγή ή και την καταστροφή προσωπικών αντικειμένων. Μάλιστα, το *bullying* πηγάζει από μια εσκεμμένη, απρόκλητη και παράλληλα συνειδητή επιθυμία πρόκλησης σωματικού και ψυχικού πόνου, είτε περιστασιακά και βραχυχρόνια είτε συχνά και με μακρά διάρκεια, εντός και εκτός του σχολείου.

Η σχολική βία ως γεγονός δεν αποτελεί μόνο πρόβλημα της εκπαιδευτικής κοινότητας, αλλά της κοινωνίας συνολικότερα, αφού επηρεάζει μακροχρόνια την εγκληματικότητα. Είναι πολύ σημαντική η προσπάθεια όχι μόνο της καταστολής της αλλά και της πρόληψής της. Στην προσπάθεια αυτή, θετικά αποτελέσματα μπορεί να φέρει η συζήτηση, ο διάλογος και η ανταλλαγή απόψεων που αντικειμενικά φέρνουν πιο κοντά τους διαφωνούντες, τους κάνουν κοινωνούς των αντιλήψεων του ενός για τον άλλον, τους δίνουν τη δυνατότητα να νιώσουν τα συναισθήματα της άλλης πλευράς, να καταλάβουν τα βαθύτερα κίνητρά τους και εν τέλει να κατανοήσουν αμφότεροι τη συμπεριφορά του άλλου μέρους, άσχετα αν συμφωνούν με αυτήν.

Στο πλαίσιο αυτό, έχει αναπτυχθεί ο θεσμός της Διαμεσολάβησης Ομηλικών (*peermediation*). Ως Διαμεσολάβηση Ομηλικών, η Αρτινοπούλου (2010) ορίζει τη διαδικασία ειρηνικής και εποικοδομητικής επίλυσης συγκρούσεων μεταξύ δύο ή περισσότερων μαθητών, με τη βοήθεια ενός τρίτου και ουδέτερου μαθητή-διαμεσολαβητή, στα πλαίσια μιας δομημένης διαδικασίας με σαφή όρια, ενεργητική συμμετοχή και άμεση επικοινωνία των μερών. Η διαδικασία επιδιώκει την ικανοποίηση των διαφωνούντων μέσα από ένα δίκαιο αποτέλεσμα κοινά αποδεκτό από τις αντιμαχόμενες πλευρές. Μάλιστα, η διαμεσολάβηση είναι μία διαδικασία κλιμακούμενη, που αντικαθιστά το πειθαρχικό σύστημα τιμωρίας και μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε ποικιλία προβλημάτων (Pyncheon, 2012).

Η Διαμεσολάβηση Ομηλικών δεν είναι καινούργια έννοια. Η προώθηση της Διαμεσολάβησης στη σχολική κοινότητα ενισχύεται από τους Ευρωπαϊκούς θεσμούς. Το 2001, σε έγγραφο των αναπληρωτών υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης που αφορούσε την εκπαίδευση έγινε πρώτη φορά αναφορά στη διαμεσολάβηση. Το 2002, κατά τη Διάσκεψη του Συμβουλίου της Ευρώπης στο Στρασβούργο σχετικά με την τοπική συνεργασία για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας στα σχολεία, οι σύνεδροι διαπίστωσαν την αναγκαιότητα της διαμεσολάβησης. Επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης (European Commission for the Efficiency of Justice, 2007), τόνισε

την ανάγκη η διαμεσολάβηση και άλλες μορφές αποκαταστατικής δικαιοσύνης να συμπεριλαμβάνονται στο εθνικό σχολικό πρόγραμμα.

Στη χώρα μας, το Υπουργείο Παιδείας, ύστερα από εισήγηση του Συνηγόρου του Παιδιού, εξέδωσε εγκύκλιο (18890/Γ2 2011) για τα θέματα της πρόληψης και αντιμετώπισης της βίας μεταξύ μαθητών, στην οποία περιλαμβάνεται αναφορά στη δυνατότητα δημιουργίας ομάδων διαμεσολαβητών-μαθητών. Τον Ιανουάριο του 2018, με υπουργική απόφαση που ρυθμίζει θέματα της σχολικής ζωής, αναφέρεται πλέον με σαφή τρόπο στις ενέργειες παιδαγωγικού χαρακτήρα που έχει τη δυνατότητα να αξιοποιήσει η σχολική κοινότητα σε περιπτώσεις συμπεριφορών που παρεκκλίνουν από τους συμφωνημένους κανόνες, συμπεριλαμβάνοντας μέσα στο Πλαίσιο οργάνωσης της σχολικής ζωής τη Διαμεσολάβηση (Υ.Α. Αριθμ.10645/ΓΔ4/22/01/2018).

Η ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ Τ.Π.Ε. ΩΣ ΕΝΙΣΧΥΤΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ

Τα 1^ο και 2^ο ΕΠΑΛ συμπράττοντας με το Ε.Κ. και το Εσπερινό ΕΠΑΛ Γιαννιτών, τον Οκτώβριο του 2016 επιλέχθηκαν από τη Δ.Δ.Ε., κατόπιν αιτήματος εκδήλωσης ενδιαφέροντος, για να συμμετέχουν στην εγκεκριμένη, από το οικείο Υπουργείο, καινοτόμο δράση με τίτλο «Διαμεσολάβηση Ομηλικών». Η καινοτομία της δράσης αυτής περιλαμβάνει τις τρεις διαστάσεις στις οποίες πρέπει να ανταποκρίνονται ενέργειες που χαρακτηρίζονται ανάλογα, αφού στοχεύει α) στην αλλαγή αρχών και πεποιθήσεων, β) στην εφαρμογή νέων διδακτικών προσεγγίσεων και γ) στη χρήση νέων διδακτικών μέσων. Για τις παραμέτρους α) και β) έγινε αναφορά στην προηγούμενη ενότητα. Σχετικά με την παράμετρο γ) η χρήση των νέων τεχνολογιών στην υλοποίηση της δράσης στάθηκε πολύτιμος αρωγός, απαραίτητο εργαλείο και κατάλληλο μέσο έκφρασης των μαθητών που εκπαιδεύτηκαν ως Διαμεσολαβητές Ομηλικών.

Συγκεκριμένα, τον πρώτο χρόνο εφαρμογής της καινοτόμου δράσης εκπαιδεύτηκαν δεκαοκτώ (18) εκπαιδευτικοί που υπηρετούσαν στις συμπράπτουσες μονάδες, κατόπιν εκδήλωσης ενδιαφέροντος από τους ίδιους. Το περιεχόμενο του προγράμματος, διάρκειας 35 ωρών περιλάμβανε τις ενότητες: α) συγκρούσεις, β) έκφραση και διαχείριση συναισθημάτων, γ) κοινωνικές δεξιότητες (επικοινωνιακές δεξιότητες, δεξιότητες ενεργητικής ακρόασης, ενσυναίσθηση), δ) διαδικασία διαμεσολάβησης, ε) ζητήματα ταυτότητας – διαφορετικότητας – αποδοχής – υποστήριξης και στ) αξιολόγησης. Οι τεχνικές και μέθοδοι εκπαίδευσης περιλάμβαναν παρουσιάσεις με χρήση οπτικοακουστικών μέσων, παιχνίδια ρόλων, προσομοιώσεις περιστατικών και βιωματικές ασκήσεις με στόχο να προωθήσουν την ενσυναίσθηση, την ενεργητική ακρόαση, τον αυτοέλεγχο, τον αυτοσεβασμό, την υπευθυνότητα, την υπομονή, την αμεροληψία και την ουδετερότητα.

Η εκπαίδευση είχε βιωματικό χαρακτήρα, περιλάμβανε παρουσιάσεις power point, δέκα (10) εισηγητών που έγιναν με χρήση βιντεοπροβολέα, υλικό προς μελέτη που στάλθηκε στα e-mail των συμμετεχόντων, ενώ κατά τη διάρκεια των συναντήσεων μελετήθηκαν προσομοιώσεις Διαμεσολάβησης που ήταν αναρτημένες στο διαδίκτυο από φορείς, όπως το Υπουργείο Δικαιοσύνης,

Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Στο τέλος της εκπαίδευσης, οι συμμετέχοντες την αξιολόγησαν, μέσω ερωτηματολογίων.

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΗ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΣΗ

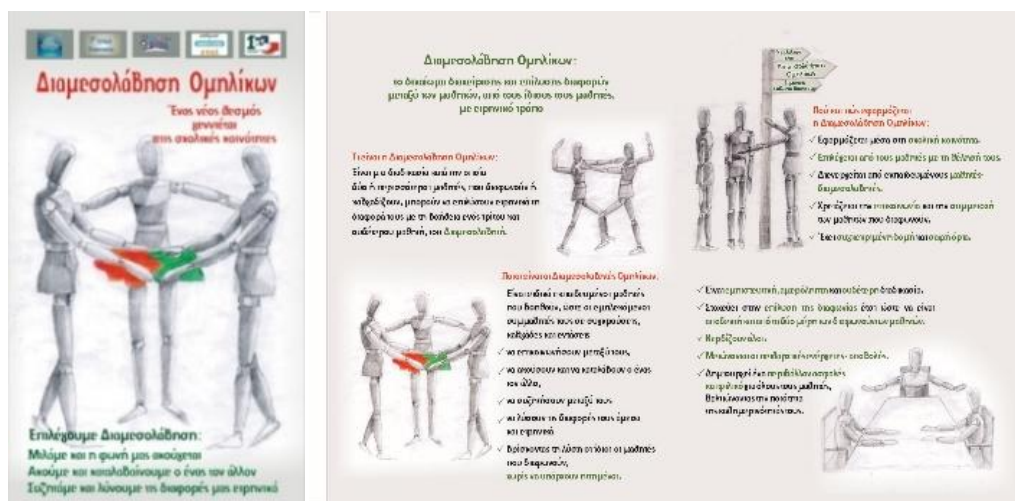
Με το πέρας του προγράμματος των καθηγητών, ξεκίνησε το πρόγραμμα εκπαίδευσης δεκαοκτώ (18) μαθητών από τις συμπράττουσες μονάδες, κατόπιν εκδήλωσης ενδιαφέροντος των ιδίων. Το πρόγραμμα εκπαίδευσης, διάρκειας πενήντα (50) ωρών, ήταν ίδιου θεματικού περιεχομένου με το αντίστοιχο των εκπαιδευτικών, με δραστηριότητες προσαρμοσμένες για μαθητές. Εκ περιτροπής 3 τουλάχιστον από τους επιμορφωμένους καθηγητές ήταν παρόντες στο πρόγραμμα των μαθητών για λόγους καλλιέργειας πνεύματος συνεργατικότητας και συμμετοχικότητας, αφού κατά την υλοποίηση του θεσμού οι εκπαιδευμένοι καθηγητές και μαθητές συνεργάζονται (Uzelac, 2001).

Κατά την εκπαίδευση των μαθητών έγιναν συνολικά έξι (6) παρουσιάσεις powerpoint, εισηγητών που έγιναν με χρήση βιντεοπροβολέα. Καθόσον όμως οι μαθητές έπρεπε να εκπαιδευτούν ως Διαμεσολαβητές Ομηλικών έτσι ώστε να είναι ικανοί με το πέρας της εκπαίδευσης να διενεργούν διαμεσολαβήσεις μεταξύ των συμμαθητών τους, κρίθηκε απαραίτητη η προβολή προσομοιώσεων, που παρείχε για εκπαιδευτικούς σκοπούς, το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, καθώς και σχολεία που ανάρτησαν σχετικά βίντεο παρουσιάζοντας τη δουλειά τους. Στην προσπάθεια να εμπεδωθούν έννοιες του θεσμού όπως αυτές της ενσυναίσθησης, της ενεργητικής ακρόασης και των αρχών καλού διαλόγου καθώς και δεξιότητες των διαμεσολαβητών όπως της υπευθυνότητας, της υπομονής, της αμεροληψίας και της ουδετερότητας, δόθηκαν εργασίες στους συμμετέχοντες μαθητές οι οποίοι εργάστηκαν σε ομάδες, ώστε μέσω μελέτης σχετικών βίντεο, επιλεγθέντων από τους εκπαιδευτές τους, να εντοπίζουν τις αρχές και τις δεξιότητες αυτές στις προσομοιώσεις. Στην συνέχεια κατέγραψαν τα αποτελέσματα της μελέτης τους σε αρχεία word, στα οποία οι μαθητές ανέφεραν σε ποια χρονική στιγμή παρουσιαζόταν κάποια από τις βασικές αρχές ή δεξιότητες της διαμεσολάβησης.

Όταν οι μαθητές εξοικειώθηκαν με τις βασικές αρχές που διέπουν το θεσμό, αποφάσισαν να δημιουργήσουν το δικό τους υλικό παρουσιάζοντας τη δουλειά τους. Έτσι για τη γνωστοποίηση, προώθηση και διάδοση του θεσμού και της λειτουργίας του στις συγκεκριμένες συμπράττουσες σχολικές κοινότητες, αλλά και στις υπόλοιπες σχολικές κοινότητες της ευρύτερης περιοχής, μέλη της Ομάδας Σχολικής Διαμεσολάβησης (Ο.Σ.Δ.) των σχολείων που απαρτίζεται από εκπαιδευθέντες στη διαμεσολάβηση εκπαιδευτικούς και μαθητές, συνεργαζόμενοι μεταξύ τους επιφορτίστηκαν με το ρόλο της κατασκευής αφίσας, roll-up, ενημερωτικού εντύπου, ιστοσελίδας, τη δημιουργία video και το σχεδιασμό graffiti, με θεματολογία τις βασικές αρχές του θεσμού.

Αρχικά κατασκευάστηκε η αφίσα της δράσης με σχέδια και κείμενα μαθητών συνεργαζόμενων με εκπαιδευτικούς - μέλη της Ο.Σ.Δ.. Τα σκίτσα ψηφιοποιήθηκαν με τη βοήθεια ενός σαρωτή. Ένα από τα σκίτσα χρησιμοποιήθηκε ως κεντρικό θέμα για την αφίσα η οποία δημιουργήθηκε από ομάδα μαθητών στο Photoshop και συνοδεύτηκε από σύντομο κείμενο.

Η αφίσα τροποποιήθηκε μετακινώντας τα στοιχεία της (κείμενο, γραφικά) έτσι ώστε να είναι δυνατόν να εκτυπωθεί σε μορφή rollup, που τοποθετήθηκαν σε εμφανή σημεία στα σχολεία, παρέχοντας τη σχετική ενημέρωση για την εφαρμογή του θεσμού την επόμενη χρονιά από αυτήν της εκπαίδευσης.

Σχήμα 4: Η αφίσα και το ενημερωτικό έντυπο για τη Διαμεσολάβηση Ομηλίκων.

Στη συνέχεια όλοι οι μαθητές της ομάδας, εργάστηκαν για την παραγωγή του ενημερωτικού εντύπου σε συνεργασία με εκπαιδευτικούς της Ο.Σ.Δ.. Συζήτησαν για τη μορφή και το ύφος του εντύπου και ανέλαβαν να αναζητήσουν στο διαδίκτυο πληροφορίες σχετικά με τα ζητούμενα που έθεσαν. Μετά από την αναζήτηση, κατέληξαν στα δικά τους κείμενα, ψηφιοποίησαν τα πρωτότυπα σκίτσα τους και προχώρησαν στη σελιδοποίηση, κάνοντας χρήση του προγράμματος photoshop.

Ταυτόχρονα με τη δημιουργία της αφίσας του roll-up και του εντύπου, μαθητές της ομάδας ανέλαβαν τη δημιουργία blogιστοσελίδας που θα παρείχε ενημέρωση για τη δράση της Ο.Σ.Δ.

Αναζητώντας στο διαδίκτυο και σχολιάζοντας τη δουλειά άλλων σχολείων όσο αφορά στη Διαμεσολάβηση Ομηλίκων, αποφάσισαν να επικοινωνήσουν μέσω e-mail με τις ομάδες άλλων σχολικών μονάδων που εφαρμόζουν το θεσμό, επιδιώκοντας συνεργασία.

Στη συνέχεια σχεδίασαν την παραγωγή video, ενημερωτικού χαρακτήρα και προώθησης του θεσμού. Χρησιμοποιήθηκαν τα κείμενα του ενημερωτικού εντύπου, εμπλουτισμένα με καινούρια. Για την παραγωγή του video εργάστηκαν μαθητές, χρησιμοποιώντας κινηματογραφική κάμερα με φακό υψηλής ποιότητας και ανάλογο εξοπλισμό όπως τρίποδα, ράγα κύλισης της κάμερας, ψείρες μικρόφωνα για καλύτερη ποιότητα ήχου. Η επεξεργασία του βίντεο έγινε σε ένα macbook με ioshighsierra και με το ειδικό λογισμικό FinalCut. Χρησιμοποιήθηκαν ειδικές τεχνικές που παρέχονται από το λογισμικό όπως opticalflow για ομαλοποίηση της αργής κίνησης και ειδικά πρόσθετα (plugins) για την επεξεργασία χρωμάτων και ήχου. Το τελικό βίντεο αναρτήθηκε και πάλι στο youtube ώστε να μπορέσει να χρησιμοποιηθεί και από άλλα σχολεία ως υλικό προώθησης της διαμεσολάβησης: <https://youtu.be/QfTXNU7KGF4>.

Για το σχεδιασμό graffiti αναζητήθηκαν στο διαδίκτυο σχετικές πληροφορίες και μαθητές της ομάδας ανέλαβαν να υλοποιήσουν την ιδέα.

Μετά την ολοκλήρωση της εκπαίδευσης, οι μαθητές κλήθηκαν να αξιολογήσουν τη δράση. Τα αποτελέσματα ήταν πολύ ενθαρρυντικά για τους σχεδιαστές και συντονιστές του προγράμματος εκπαίδευσης, αφού οι μαθητές σχολίασαν ως πολύ ενδιαφέρον τόσο το θεσμό όσο και τον τρόπο με τον οποίο εργάστηκαν προκειμένου να εκπαιδευτούν σε αυτόν. Επίσης επεσήμαναν, με θετικούς σχολιασμούς, τη δυνατότητα έκφρασης και δημιουργίας που τους παρείχε το πλαίσιο της εκπαίδευσης αλλά και η υλικοτεχνική υποδομή των σχολείων, ως προς την παραγωγή του δικού τους υλικού για την διαφήμιση και προώθηση του θεσμού.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Σχολιάζοντας τις δράσεις που παρουσιάστηκαν στις παραπάνω ενότητες, αξίζει να σημειωθεί ότι η ευαισθητοποίηση των μαθητών που συμμετείχαν σε αυτές, ως προς τα θέματα πρόληψης και αντιμετώπισης της ενδοσχολικής βίας, είναι έκδηλη στις σχετικές επιλογές τους στα σενάρια των βίντεο, στα κείμενα των αφισών, των εντύπων και των ερωτηματολογίων. Αξιόλογο είναι επίσης το γεγονός ότι κατά τον πρώτο χρόνο εφαρμογής του θεσμού της Διαμεσολάβησης Ομηλικών, ήδη έχουν πραγματοποιηθεί συνολικά τέσσερις (4) διαμεσολαβήσεις, επί συνόλου τεσσάρων (4) περιστατικών συγκρούσεων μεταξύ μαθητών. Οι διαμεσολαβήσεις έληξαν με επίτευξη συμφωνίας μεταξύ των μαθητών που επέλεξαν το θεσμό για την επίλυση της διαφορά τους.

Η αντανάκλαση των αποτελεσμάτων αυτών των δράσεων στη σχολική ζωή, δικαιώνουν την απόφαση των υπεύθυνων των σχολικών μονάδων να δώσουν τη δυνατότητα σε αυτές τις ομάδες να χρησιμοποιήσουν την υλικοτεχνική υποδομή των σχολείων στις Τ.Π.Ε.. Γνωρίζοντας ότι η εδραίωση της σχετικής κουλτούρας απαιτεί επιμονή και υπομονή, οι δράσεις αυτές παρέχουν ισχυρά κίνητρα για τη βελτίωση του σχολικού κλίματος.

Συγκεκριμένα, παραθέτουμε παρακάτω παρατηρήσεις και συμπεράσματα από την εκπαίδευση των μαθητών, καθώς και τα οφέλη από την εφαρμογή των γνώσεων που αποκτήθηκαν. Με την εισαγωγή των Τ.Π.Ε. στην διαδικασία επιμόρφωσης ως προς τους δύο θεσμούς, οι μαθητές:

- αξιοποίησαν τις νέες τεχνολογίες μέσω του υπολογιστή, αναγνωρίζοντας την πραγματική διδακτική αξία του, χρησιμοποιώντας τον σωστά και με ασφάλεια, παρέχοντας κίνητρα για μεγαλύτερη εμπάθυση και διερεύνηση (Ράπτης & Ράπτη, 2007)
- απόκτησαν πρόσβαση σε νέες πηγές γνώσης, επιλέγοντας αλλά και συγκρίνοντας διάφορα στοιχεία άμεσα, γρήγορα και αξιόπιστα, διευρύνοντας την εμπειρία, την πληροφόρηση, τη μάθηση και τη γνώση τους (Ευσταθίου-Καραγεωργάκη, 2007)
- ανέπτυξαν πνεύμα συνεργασίας μεταξύ τους καθώς και με τους εκπαιδευτικούς που ανέλαβαν τον ρόλο της καθοδήγησης και της διευκόλυνσης στην επίτευξη των στόχων της επιμόρφωσης, παράγοντας θετικές αλληλοεπιδράσεις και νέες πολύτιμες παραμέτρους στις σχέσεις μαθητών και εκπαιδευτικών
- καλλιέργησαν και αύξησαν την αυτοεκτίμηση των συμμετεχόντων

- ενίσχυσαν την ατομική πρωτοβουλία
- εισήγαν τη διάσταση της «απόλαυσης» στην απόκτηση της γνώσης, παρέχοντας καλά κίνητρα και δημιουργικές δραστηριότητες στους μαθητές με τη χρήση των υπολογιστών στην καθημερινότητά τους, πέρα από τα συνηθισμένα πλαίσια της διασκέδασης, καθιστώντας τη μάθηση μια πιο ευχάριστη και συναρπαστική διαδικασία (Βοσνιάδου, 2006)
- βελτιστοποίησαν την ικανότητα επικοινωνίας και συνεργασίας συμπράττοντας με άλλες σχολικές μονάδες, ανταλλάσσοντας απόψεις δια ζώσης αλλά και μέσω των δυνατοτήτων της ασύγχρονης επικοινωνίας που παρέχουν οι νέες τεχνολογίες.

Τα οφέλη που προέκυψαν από τις περιγραφόμενες δράσεις ως προς τη βελτίωση του σχολικού κλίματος, συνοψίζονται στην ανάπτυξη της συναδελφικότητας, της εμπιστοσύνης, της ανοικτής επικοινωνίας, της εκτίμησης, της αναγνώρισης και της υποστήριξης μεταξύ των συμμετεχόντων μαθητών και εκπαιδευτικών. Σε αυτές τις βασικές συνηθισμένες διαμόρφωσης θετικού σχολικού κλίματος, στόχευσαν οι περιγραφόμενες δράσεις. Από το σχολιασμό του τρόπου υλοποίησης και των πρώτων αποτελεσμάτων των δράσεων, που πραγματοποιήθηκε σε κοινή συνάντηση των μελών των ομάδων, προέκυψε ότι οι προσδοκώμενοι στόχοι επιτεύχθηκαν στην πλειοψηφία τους. Η χρήση των Τ.Π.Ε. και των βασικών εργαλείων τους, αποτέλεσαν τον κινητήριο μοχλό για την επίτευξή τους.

Το μοντέλο χρήσης των Τ.Π.Ε. στη σχολική πραγματικότητα, αποτελεί πρόκληση για την εκπαιδευτική κοινότητα, η οποία καλείται να απαντήσει στο βασικό ερώτημα κατά πόσον είναι προετοιμασμένη στο ενδεχόμενο της μερικής ή πλήρους επαναδιαπραγμάτευσης του περιεχομένου των εννοιών «σχολείο», «εκπαίδευση», «τάξη» και «αξιολόγηση» μέχρι του οριακού σημείου της «διαπαιδαγώγησης». Οι δράσεις που περιλαμβάνονται στην παρούσα εργασία αφορούν στον κοινωνικοποιητικό ρόλο του σχολείου και παρουσιάζονται ως μια άλλη πρόταση που δύναται να διευρύνει τους ορίζοντες των μελών της σχολικής κοινότητας. Ο δρόμος προς την ουσιαστική εκπαιδευτική ανανέωση είναι μακρύς. Ο συνδυασμός της εκπαιδευτικής ανανέωσης με τη χρήση των Τ.Π.Ε. μπορεί να ανοίξει μια νέα οδό προς τον πραγματικό εκσυγχρονισμό του ελληνικού σχολείου, με τον όρο ότι οι υποστηρικτές θεσμών όπως αυτοί των Ομάδων Δράσεων Πρόληψης και της Διαμεσολάβησης Ομηλικών θα πολλαπλασιαστούν, για να συνεχίσουν οι δομές αυτές να λειτουργούν και στο μέλλον.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Collie, R. J. (2010). Social and emotional learning and school climate: Predictors of teacher stress, job satisfaction, and sense of efficacy. (Unpublished Doctoral dissertation), University of British Columbia. Ανακτήθηκε Ιανουάριος 2018 από https://circle.ubc.ca/bitstream/id/84633/ubc_2010_fall_collie_rebecca.pdf.

Goleman D. (1995). Η συναισθηματική νοημοσύνη, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Hayes, N. (1994). *Empowering Schools: Process and Outcome Considerations*. School Development Program Research Monograph. NewHaven: YaleChildStudyCenter.

Lee, C., (2006). *Preventing Bullying in Schools. A Guide for Teachers and Other Professionals*. London: Paul Chapman Publishing.

Pynchon, V. (2012, June 9). The Anti-Bullying Secret Weapon Arrives Just in Time for School. Forbes. <http://www.forbes.com/sites/shenegotiates/2012/09/06/the-anti-bullying-secret-weapon-arrives-just-in-time-for-school>.

Sergiovanni, T. J.&Starratt, R. (2002). *Supervision: A Redefinition*, 7th edn. Singapore: McGraw-Hill.

Uzelac, M. (2001). «Peaceful Conflict Resolution Guide for Primary and Secondary School». UNICEF.

Βοσνιάδου, Σ. (2006). *Παιδιά, Σχολεία και Υπολογιστές*. Αθήνα: Gutenberg

Ευσταθίου-Καραγεωργάκη, Μ. (2007). *Σύγχρονες Μεθοδολογικές Προσεγγίσεις στη Διδασκαλία της Ιστορίας*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

Θεριανός Κ. (2002). Εκπαιδευτική Τεχνολογία: προσδοκίες, ρητορική και πραγματικότητα. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ. 123, σ.20-25.

Καβούρη, Π. (1998). Το σχολικό κλίμα στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση: Ένας σημαντικός παράγοντας της αξιολόγησης και αποτελεσματικότητας της σχολικής μονάδας. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 27, 181-202.

Κουτρολού, Ι. (2013). *Θυματοποίηση και Σχολική Βία. Τι είναι ο σχολικός εκφοβισμός και τι μπορούμε να κάνουμε. Από τη θεωρία στη πράξη*. Αθήνα: Το ανώνυμο βιβλίο.

Κυνηγός, Χ. (1995). *Η ευκαιρία που δεν πρέπει να χαθεί: η υπολογιστική τεχνολογία ως μέσο έκφρασης και διερεύνησης στη γενική παιδεία*. Στο Καζαμίας καιΚασσωτάκης (επ.). Προοπτικές για μια νέα πολιτική στην ελληνική εκπαίδευση. Αθήνα.

Πασιαρδή, Γ. (2001). Το σχολικό κλίμα: Θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση των βασικών παραμέτρων του. Αθήνα: Εκδόσεις Τυπωθήτω.

Ράπτης, Α.&Ράπτη, Α. (2007). *Μάθηση και Διδασκαλία στην Εποχή της Πληροφορίας* (τόμος Α'). Αθήνα: Α. Ράπτης.

Στυλιανίδης, Μ. (2007). Το σχολείο του μέλλοντος: Κυρίαρχα χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Στο *Διοικητική Ενημέρωση*, 40, (σ. 37-53). Αθήνα.

Τάσση, Ο. (2014). Οι σχέσεις των εκπαιδευτικών με τις Τεχνολογίες της Πληροφορίας και Επικοινωνιών στο σχολείο, Έρευνα, *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών – Επιστημονικών Θεμάτων*, Τεύχος 1ο, 200-215.